

SEMIOTIK MAYDONDAGI PIKTOGRAMMA VA RAMZLAR

Quraqova Shoxida Dagar qizi

Alisher Navoiy nomidagi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti o'qituvchisi

shquraqova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Belgilar va piktogrammalarda shakllangan tizimlar asrlar davomida aloqani ta'minlash uchun ishlatilgan. Bugungi kunda ularning eng ilg'or shakllari vizual aloqani ta'minlash uchun keng qo'llanilmoqda va bizdan keyingi avlodlarda ham davom etadi. Ushbu maqolada semiotika, semiotik maydonda piktogrammalar va ramzlar haqida fikrlar berilgan. Shuningdek, piktogramma va ramzlarning beholash me'zonlariga doir tahlillar ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *semiotika, piktogramma, ramz, semiotik maydon, baholash me'zoni: sintaktik, semantik, pragmatik tahlil.*

ABSTRACT

Systems formed on signs and icons have been used for centuries to provide communication. Today, their most advanced forms are widely used to provide visual communication and continued the generations after us.

This article provides ideas on semiotics, pictograms and symbols in the semiotic field. Analyses of the beholding patterns of icons and symbols have also been examined.

Keywords: *semiotics, icons, symbols, semiotic field, evaluation norm: syntactic, semantic, pragmatic analysis.*

KIRISH

Ijtimoiy hayotda semiotika odamlarning bir-biri bilan munosabatda bo'lishiga imkon beradi. Bu ishora tizimlarini tekshiradigan, izohlaydigan va tasniflaydigan fan. U birinchi marta XVII asrda Jon Lokk tomonidan belgilar bilan shug'ullanadigan umumiy fan sifatida ta'riflangan.

XX asr boshlarida F.de Sossyur semiologiya yoki umumiy belgilar haqidagi fanning mavjudligini ta'kidlab, tilshunoslik bu fanning bir qismi ekanligini ochib berdi. Shunday qilib, barcha insoniy muloqotning aks etishi semiotikaning mavzusiga aylandi.¹

Semiotika, ishoralardan yoki belgilardan iborat tarkibiy tizimlarni o'rganishga yordam beruvchi ilmiy atamadir. Bu ishoralarning ma'nolari, ularning aloqadorligi va

¹ Guiraud P. Anlambilim. Gelişim Yayınlan, İstanbul, 1975.

ulardagi bildirish shakllarini o'rganish bilan bog'liqdir. Semiotik maydonida piktogrammalar va ramzalar, belgilash va kommunikatsiya jarayonlarida o'rtacha qo'llanuvchi belgilardir.²

Semiotik maydon, ramzlar va pikogrammalar bilan bog'liq mazmunlarni o'rganadigan ilmiy soha hisoblanadi. Pikogrammalar, belgilar yoki rasm shaklida ifodalangan, o'ziga xos ma'no va xabarlar aks ettiradigan grafik elementlardir. Bu, xarita ishoralarida, transport xizmatlarida, tovarlarni belgilashda keng qo'llaniladi. Pikogrammalar, universallikka ega bo'lishi va boshqalar bilan tushunishni osonlashtirishi sababli, amalda ham masofaviy tarqalgan ma'lumotlar va talablar uchun muhimdir. Semiotik maydondagi ramzalar esa keng qo'llaniladigan belgilardir, bu belgilar orqali xususiy ma'no yoki xabarlar o'rtasida aloqani o'rganish mumkin. Ramzalar, matn, rasm, soniy ovoz, ushbu ovozning belgilanishi va boshqalar kabi turli vizual va tinglashli alomatlar shakllarini oladi.³

Semiotik maydon, o'z ichiga ko'plab turli ilmiy sohalarni, masalan, tilshunoslik, matematika, psixologiya, antropologiya va dizaynning qismlarini o'z ichiga oladi. Ushbu sohaga qarashli semiotikning asosiy maqsadi, belgilangan ma'lumotlarni tushunish va ta'riflash jarayonlarini o'rganish va izlashdir. Umuman olganda, semiotik maydon pikogramma va ramzalar orqali matn tashqi tartibini va ma'no aks etishini aniqlashda, axborotni osonlashtirishda ahamiyatga ega.

NATIJARAR

Quyidagi ma'lumotlarda piktogrammalarni va ramzalarni batafsil tavsif etishni davom ettiramiz:

Piktogrammalar: Piktogrammalar, eng oddiy belgilar qatoriga kiradi va ma'lum bir narsani yoki fikrni ishonitirish uchun qo'llaniladi. Ular murakkab qidiruvni osonlashtirish va qulaylashtirish uchun keng tarqalgan bo'limlarda foydalaniladi. Piktogrammalar, ko'rsatilayotgan ma'lumotning asosiy xususiyatlari, amallar yoki xavfsizlik xatolariga qarshi ogohlantirish berishda yoki yoniga biror narsani ko'rsatish uchun ishlatiladi.

Ramzalar: Ramzalar, biror narsani tasvirlash yoki ifodalash uchun qo'llaniladigan belgilardir. Ularning ma'nosi yoki asosiy xususiyatlari belgilangan tarkibiy tizimlarda o'ylab topilgan bo'lishi mumkin. Ramzalar, mahalliy va global darajada tasvirlanishi mumkin bo'lgan xususiy belgilar bo'lishi mumkin. Masalan, trafik ramzalari, turli xizmatlarni belgilash uchun ishlatiladigan ramzalar (uchish maydoni, suv ta'minoti va boshqalar) kabi misollar keltirilishi mumkin.

² Barthes, R.; Göstergebilimsel Serüven, Çev: Mehmet Rifat – Sema Rifat, İstanbul. Yapı Kredi Yayıncılık, 2012. -30 b.

³ Abdullah, Rayan and Hubner, Pictograms, Icons and Signs. Thames Hudson, 2006. – 325 b.

Semiotik maydonda piktogrammalar va ramzalar, tarqalish, to'xtash, xavfsizlik talablari, ko'rsatkichlar, yordamchi belgilar va ko'rsatilayotgan narsaning xususiyatlari kabi turli vaziyatlarda ma'no ifodalash uchun xizmat qiladi. Piktogrammalar va ramzalar, boshqa tillarga, adabiyotga yoki madaniyatga va ob-havo, transport hamda boshqa sohalarga tegishli bo'lgan xalqaro standartlarda yaratilishi mumkin. Bu belgilar o'zgaruvchan bo'lishi mumkin va har qanday ijtimoiy tashkilot, sohalarda o'zaro tushunchalarni almashishda, ta'lim-tarbiyada yoki turizmda ishlatilishi mumkin.

Ba'zi amerikalik olimlar, xususan, mantiqchi va metodist V.Morris, A.Tarski va nemis maktabi vakili R.Karnaplar semiotikani uch yo'nalishda o'rgandilar.⁴

Bular;

1. Sintaktik (sintaksis) yo'nalishi: Belgi va belgilarning boshqa belgi va belgilar bilan munosabati,
2. Semantik (semantik) yo'nalishda: Belgilar va ular belgilaydigan ob'ektlar yoki tushunchalar bilan semantik aloqalar,
3. Pragmatik: belgi va belgidan foydalanuvchi shaxslar o'rtasidagi munosabatlari tekshiradi.

Semiotikaning sigmatik tomoni ham bor. Sigmatik yo'nalishda, belgilar va belgilar bilan ular ifodalagan ma'nolar orasidagi bog'lanishlar tekshiriladi.⁵

Hozirgacha yozilganlarni umumlashtirish uchun; Aytishimiz mumkinki, "Semiotika - bu inson tug'ilgan va undan oldin mavjud bo'lgan madaniy muhit bilan aloqa o'rnatadigan til deb hisoblangan fan, til va aloqa vositalari nazariyasi".⁶

Vizual belgilar universal o'lchamlarga ega ekanligini yuqorida aytib o'tgan edik. Haqiqatan ham inson va uning atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarning muhim qismi vizual vositalar bilan ta'minlanadi. Ushbu munosabatlar to'g'ri va yetarli darajada ta'minlanmagan hollarda fiziologik yoki iqtisodiy zararlar kelib chiqishi mumkin. Ko'rinib turibdiki, bunday zararlar odatda asbob, tizim yoki shunga o'xshash ob'ektdan noto'g'ri foydalanish natijasida yuzaga keladi. Ushbu faktni hisobga olgan holda, dizaynerlar, kibernetologlar, sotsial-psixologlar, pedagoglar va semiotika mutaxassislari mavzuga yangi nuqtai nazardan e'tibor qaratish zarurligini his qildilar. Maqsad, yuqorida aytib o'tilgan noqulayliklarni bartaraf etish uchun zarur yechimlarni taqdim etish va mavjud tizimlarni takomillashtirishdir.

Tadqiqotning birinchi bosqichida ushbu vazifani o'z zimmasiga olgan dizaynerlar turli mamlakatlarda qo'llaniladigan barcha ramz va belgilarni to'plash va

⁴ Arikli N. Vardar B. Sernantik Akımları. Yeni İnsan Yayınları, İstanbul, 1969.

⁵ Gösteri Sanatdergisi. Sayı 31, İstanbul, 1983.

⁶ Flath W. Zur inflation der Zeichen Systeme. From, 1975.

guruhlash bilan shug'ullanib, mavjud va qo'llanilgan belgilarni semantik, sintaktik, pragmatik nuqtai nazardan baholanadi. Ikkinchi bosqichda semiotik tadqiqotlar natijalarga ko'ra, yangi takliflar ishlab chiqilmoqda. Ushbu tadqiqotning qiziqarli jihati - bu ramzlarni baholash me'zonlari.

MUHOKAMA

Ramz va piktogrammalarni baholash me'zonlari

V. Flat ramzlarning semantik, sintaktik va pragmatik atamalardagi afzalliklari va kamchiliklarini ramzlarni baholash me'zonlarida quyidagi tarzda o'rganib chiqdi.

1 . Semantik nuqtai nazardan:

- Ramz semantik jihatdan o'z xabarini yaxshi yetkazadimi?
- Turli mamlakatlardan kelgan odamlar bu belgini to'satdan taniydimi?
- Turli yoshdagi odamlar bu belgini to'satdan payqashadimi?
- Ushbu belgi ilgari shu ma'noda ishlatilganmi?
- Bu ramzning ma'nosini o'rganish qiyinmi?
- Unda ma'lumot uzatish bilan bog'liq bo'lmagan elementlar mavjudmi?

2 . Sintaktik nuqtai nazardan:

- Bu belgi qanday ko'rinadi?
- Ramzni tashkil etuvchi elementlarning bir-biri bilan munosabati va uyg'unligi yaxshimi?

- Ushbu ramzning boshqa belgilar va belgilar bilan aloqasi qanday?
- Butun ramzdagi tarkibiy elementdan foydalanish mantiqiyimi?

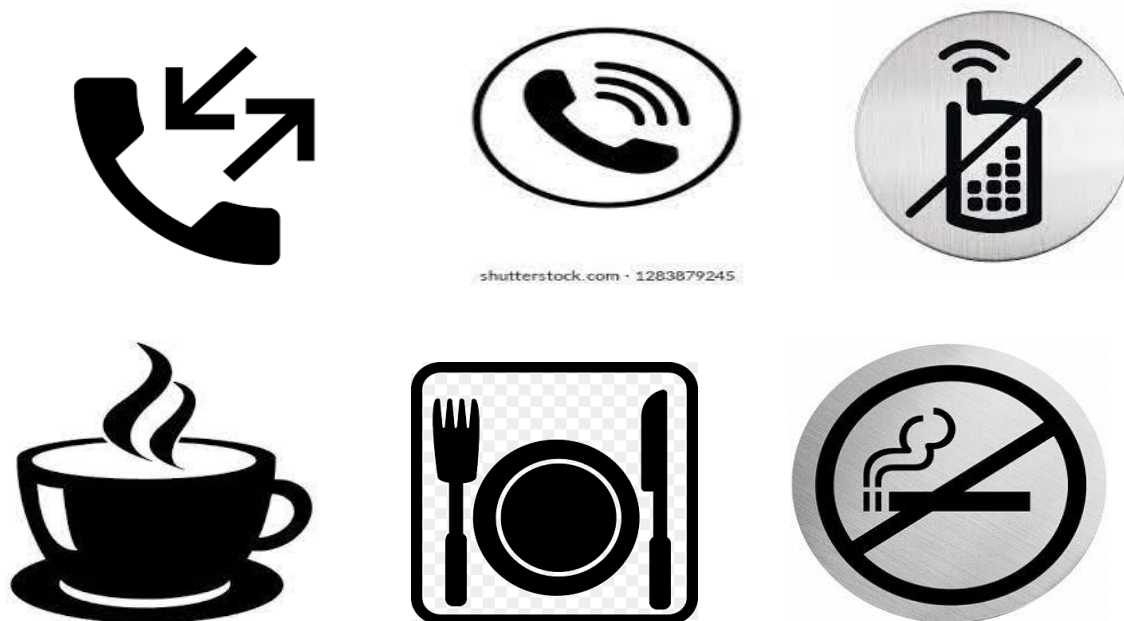
(chiziq, fon shaklidagi munosabatlar, yaxlitlik, kontur, chorrahalar, yo'nalish, o'lchamlar, rang va boshqa xususiyatlar kabi)

- Bu belgi taniqli naqshni aks ettiradimi?
- Ramzdagi eng muhim elementni birinchi bo'lib aniqlash mumkinmi?
- Bu mavjud qoidalar yoki odatlarga zidmi?
- Ushbu belgi va uning elementlari o'zgaruvchan munosabatlarda tizim yaratish uchun ishlatilishi mumkinmi?

3. Pragmatik nuqtai nazardan:

- Biror kishi bu ramzni ko'ra oladimi?
- Yomon yorug'lik sharoitida, ko'rish burchagi tor bo'lgan holatlarda va vizual idrokga salbiy ta'sir ko'rsatadigan boshqa sharoitlarda bu belgi qay darajada ta'sir qiladi?
- Vizual effekt ma'lum masofadan qaralganda davom etadimi?
- Ushbu belgini osongina ko'paytirish, kattalashtirish va kamaytirish mumkinmi?

Shunday qilib, ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ramzlar va piktogrammalarning tarkibiy, semantik va ijtimoiy xususiyatlari o'rganildi va uning ob'ektiv, tarkibiy jihatlari va semantik tomonlari bir xil yaxlitlikda ekanligi aniqlandi.

Semantik, sintaktik va pragmatik baholash natijasida paydo bo'ladigan belgilar

Belgilar va piktogrammalardan tashkil topgan ushbu belgi tizimlarining kundalik hayotimizda juda ko'p uchrashi ularning qanchalik keng qo'llanilishining dalilidir. Bu shuni ko'rsatadiki, bu tizimlar endi inson hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Vizual aloqa tizimlari tufayli odamlar osongina xabardor qilinadi, signal bergan xabarga muvofiq o'zini tutadi va shu bilan ularning hayotini osonlashtiradi.

Bu me'zonlar, simvolik ma'no o'rganishda va tarqatishda foydalaniladigan ilmiy metodologiyalardir. Ulardan foydalanish, simvolik ta'riflashda aniqlik va tushunchani oshirishga yordam beradi.

Shu bilan birgalikda simvollarni baholash me'zonlari, semiotika va kommunikatsiya sohalarida simvolik belgilar tahlilini o'rganuvchi ilmiy usullardir. Bu me'zonlar, simvollar, rasm, ramz, matn, obyekt yoki boshqa belgilar mavjud bo'lgan matnda ma'nolarni aniqlash va tahlil qilishga imkon beradi. Yuqoridagi ma'lumotlarga tayangan holda bir nechta mashhur ramz va piktogrammalarning baholash me'zonlarini ko'rib chiqamiz:

Semiotik tahlil: Semiotika, matnda mavjud belgilarning ta'riflarini va ularning ob'ektiv va subektiv ma'nolarini o'rganuvchi ilmiy ifodalaydi. Simvolik belgilarning tahlilini semiotik model va konseptlar asosida amalga oshirish usullar mavjud.

Strukturalizm: Strukturalizm, ramzlar tahlilini belgilangan strukturaviy tizimlar, qoidalar va o‘zaro aloqalar orqali amalga oshiradi. Belgi tahlili usullarni, simvolik belgilarni umumiy tartibda qarab, ularning asosiy elementlarini aniqlayishga yo‘l ochadi.

Germenevtika: Germenevtika, ma‘noni tushunish va izohlashga asoslangan usullarni o‘z ichiga oladi. Bu me‘zonda, simvollarning ma‘nolari va ularning konteksti muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Sotsiologik tahlil: Sotsiologik tahlil ramzlar va ularning ijtimoiy jamiyatda tarqalishi orasidagi aloqalarni o‘rganadi. Bu me‘zon, simvolik belgilarning ijtimoiy oqibatlari va ularning g‘oyaviy o‘zgarishlarni o‘rganishga yordam beradi. **Psixologik tahlil:** Psixologik tahlil, simvolik belgilar insonlarning ruhiy hissiyotlarni, ongga ta‘sirini va asosiy motivatsiyalarini o‘rganishga yo‘l qo‘yadi. Bu baholash me‘zonlari ramzlar va ularning ma‘nolarini tahlil qilishda amalga oshiriladigan ilmiy usullardir. Ular semiotika, lingvistika, antropologiya, psixologiya, sotsiologiya va boshqa ilmiy sohalarining tajribasiga asoslangan.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, piktogrammalar grafik belgilardir, ularda obyekt, konsept yoki masala haqida ma‘lumotlar tasvirlanadi. Ular, ko‘proq universalligi bilan xarakterlanadi, chunki ulardan aniq ma‘no olish oson va umumiylikka mos keladi.

Ramzlar esa boshqa bir obyektни yoki g‘oyani tasvirlovchi belgilar hisoblanadi. Ramzlar, umumiylikka mos keladigan bilimlar yoki birliklarning embelemalari sifatida ishlatiladi. Misol uchun, davlat bayrog‘lari, yuridik yoki sport birliklarning ramzlari bu turlarga kiradi.

Muxtasar qilib aytganda, inson kundalik hayotining barcha qatlamlaridan tortib sanoatgacha bo‘lgan katta maydonni qamrab olgan ushbu vizual belgilar o‘z maqsadiga erishishi uchun ,avvalo, xalqning madaniy farqlarini hisobga olish kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Abdullah Rayan and Hubner. Pictograms, Icons and Signs. Thames Hudson, 2006. – 325 b.
2. Arikli N. Vardar B. Sernantik Akımları. Yeni İnsan Yayınları, İstanbul: 1969.
3. Barthes, R.; Göstergebilimsel Serüven, Çev: Mehmet Rifat – Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayıncılık, 2012. -30 b.
4. Flath W. Zur inflation der Zeichen Systeme. From, 1975.
5. Guiraud P. Anlambilim. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1975
6. Gösteri Sanatdergisi. Sayı 31, İstanbul: 1983.